

Nino Rode

RAZCEP TEORIJE IN PRAKSE?

ANALIZA ČLANKOV V REVIMI SOCIALNO DELO, LETNIK 1995

UVOD

Tranzicijski procesi v Sloveniji se kažejo tudi na področju socialnega dela. Na eni strani se socialnemu delu priznava večji pomen, kot se mu je v socializmu, ko je veljalo, da naj bi bilo socialno delo predvsem izvajanje socialne politike. Na drugi strani smo priča poskusom zmanjševanja socialnih pravic in ugodnosti, ki so povezani zlasti s težnjo, zmanjšati stroške države in prenesti odgovornost za svoje življenje na same posameznike. Po eni strani se torej širijo možnosti za razvoj socialnega dela kot stroke in vede o socialnem delu, po drugi strani pa se manjšajo materialne možnosti za uvajanje novih spoznanj in tehnik v prakso. Ta položaj se odraža tudi v odnosu med praktiki v socialnem delu in njegovimi teoretiki, ki jih predstavljajo učitelji na Visoki šoli za socialno delo (VŠSD).

Socialno delo se ukvarja z marginalnimi skupinami. Pokriva mnogo področij, od dela z otroki, delinkventi, starejšimi, do dela z duševno bolnimi. Posel socialnega delavca se v praksi deli na dva dela. Prvi je ugotavljanje socialne ogroženosti in zagotavljanje, da socialno ogroženi dobijo bonitete, ki jim po zakonu gredo. Drugi del je neposredno delo s socialno ogroženimi, lajšanje njihovih težav in zlasti usposabljanje za to, da sami rešijo svoje probleme. Ravno na tem področju je vse več znanja, ki pa se le počasi širi v prakso. Med teoretskim znanjem, ki ga posreduje VŠSD, in praktičnim delom nastaja večji razkorak, kot bi bilo primerno. Vse kaže, da je v praksi bolj poudarjen prvi del, zagotavljanje materialne pomoči, VŠSD pa se ukvarja bolj z drugim,

»terapevtskim« delom. Zato se včasih pojavijo tudi očitki, da VŠSD vzgaja kadre, ki niso pripravljeni za delo v sedanjem sistemu socialnega varstva.

Tak razcep je najlažje opaziti med teorijo in prakso, ko je govor o socialnem delu. Zato smo poskusili proučiti razlike med avtorji v reviji Socialno delo, kot se jih da razbrati iz objavljenih člankov. Zlasti so nas zanimale razlike med, na eni strani, predavatelji z VŠSD in avtorji iz tujine, ki sodelujejo s šolo in jih bomo imenovali »teoretike«, ter avtorji, ki so zaposleni v socialnih ustanovah in se ukvarjajo zlasti s problemi, ki nastajajo v vsakdanjem delu, tj. »praktiki«, na drugi strani.

Razlike smo poskusili opredeliti s pomočjo analize besedil ali, kot jo nekateri imenujejo, analizo vsebine. Po Holstiju je »Analiza vsebine (...) katera koli tehnika sklepanja s pomočjo objektivnega in sistematičnega določanja izbranih značilnosti sporočil« (Holsti 1969: 14). Analiza vsebine ali, natančneje, analiza besedil omogoča na podlagi tekstov sklepati o kontekstu, v katerem so teksti nastali. Na podlagi tekstov lahko sklepamo o temah, o katerih želijo avtorji govoriti, o njih kaj sporočiti. Pri strokovnih revijah, kjer naj bi avtorji prikazali svoje delo in področja, s katerimi se ukvarjajo, je to najlažje, saj v znanstveni kulturi sporočanja velja, da morajo biti vsa sporočila kar se da jasna in razvidna.

Zanimale so nas zlasti razlike glede govora o področjih socialnega dela, s katerimi se avtorji v člankih ukvarjajo. Vsako področje človeškega delovanja temelji na določenem znanju. Iz tega znanja izhaja tudi določen zorni kot, s katerega posameznik

opazuje okolje. Gre za skupek pojmov in miselnih struktur, ki so osnova za žargon določene stroke. Pogostost rabe določenih pojmov lahko torej kaže na ukvarjanje z določenim področjem. To velja tudi za socialno delo in področja znotraj njega. Članki »teoretikov« in »praktikov«, objavljeni v Socialnem delu, bi se lahko med drugim razlikovali tudi glede področij, s katerimi se ukvarjajo. To bi bilo mogoče ugotoviti z analizo besedil.

Analizirali smo prispevke v reviji Socialno delo, letnik 1995, v katerem je izšlo pet števil. V obdelavo smo sprejeli 49 tekstov, delo 34 avtorjev. Obdelali smo vse prispevke razen uredniških uvodnikov in štirih uradnih obvestil, v katerih so bili objavljeni spiski novih projektov. Upoštevali smo tudi poročila in recenzije, saj tudi ti teksti kažejo, s katerim področjem se avtor ukvarja in jih ima za dovolj pomembne, da o njih javno spregovori. Enote opazovanja so bili avtorji oziroma njihovi prispevki.

Prispevki so bili posvečeni različnim temam, zato je bilo nepraktično zastaviti kompleksno analizo teksta, ki bi obravnavala besedilne enote, večje od posameznih besed ali fraz, saj bi bila taka analiza zaradi heterogenosti pomenskih enot nezanesljiva, lahko celo do točke, ko bi imeli več možnih vrednosti kot enot, kar bi pomenilo ne le nezanesljivost, temveč tudi nedoločljivost rešitve. Zato smo se omejili na posamezne ključne pojme, ki bi lahko kazali na odnos avtorjev do socialnega dela in z njim povezanih pojavov.

ZNAČILNOSTI SKUPIN AVTORJEV GLEDE UPORABE POJMOV

Značilnosti avtorjev prispevkov v Socialnem delu smo določili na podlagi podatkov o avtorjih, ki so bili objavljeni v reviji. Avtorje smo na podlagi teh podatkov razdelili po dveh kriterijih:

• po izvoru:

avtorji iz tujine (8 avtorjev),
avtorji z Visoke šole za socialno delo (9 avtorjev)

ostali avtorji (17 avtorjev),

• po akademskem statusu:

fakultetni ali visokošolski predavatelji (16 avtorjev),

praktiki (15 avtorjev),

študentje VŠSD (3 avtorji).

Število prispevkov je med avtorji variralo od 1 do 7. V tekstih smo izbrali 1.413 stavkov, v katerih so omenjeni izbrani pojmi. Vsi izbrani pojmi so omenjeni 2.066-krat. Povprečno so torej avtorji v svojih člankih izbrane pojme omenili 60,76-krat ($SD = 38,01$) v 41,56 stavkih ($SD = 58,30$). Kot kažeta standardna odklona, število omemb po avtorjih zelo variira, kar lahko prikažemo tudi z ekstremnimi vrednostmi: izbrane pojme so posamezni avtorji v svojih člankih omenili najmanj dvakrat v dveh stavkih in največ 232-krat v 161 stavkih.

Spodnja tabela kaže podatke o člankih, upoštevanih stavkih in frekveni pojmov v analizi glede na delitev avtorjev po prej omenjenih kriterijih.

	Število avtorjev	%	Število člankov	%	Število stavkov	%	Frekvenca pojmov	%
Vssd	9	26,47	23	46,94	668	13,16	1001	48,45
Tujina	8	23,53	8	16,33	324	10,90	492	23,81
Ostalo	17	50,00	18	36,73	421	75,94	573	27,73
Skupaj	34	100,00	49	100,00	1413	100,00	2066	100,00
Akadem	16	47,06	30	61,22	1049	74,24	1587	76,82
Praksa	15	44,12	15	30,61	310	21,94	411	19,89
Student	3	8,82	4	8,16	54	3,82	68	3,29
Skupaj	34	100,00	49	100,00	1413	100,00	2066	100,00

V naslednji tabeli smo prikazali nekatera razmerja med članki, stavki in izbranimi pojmi.

jajo pozornost na bolj konkretne ali ožje zastavljene probleme, ki jih opisujejo z drugimi, vsakemu članku lastnimi pojmi, ki

	Člankov na avtorja	Stavkov na avtorja	Stavkov na članek	Pojmov na avtorja	Pojmov na članek	Pojmov na stavek
Vssd	2,56	74,22	29,04	111,22	43,52	1,50
Tujina	1,00	40,50	40,50	61,50	61,50	1,52
Ostalo	1,06	24,76	23,39	33,71	31,83	1,36
Skupaj	1,44	41,56	28,84	60,76	42,16	1,46
Akadem	1,88	65,56	34,97	99,19	52,90	1,51
Praksa	1,00	20,67	20,67	27,40	27,40	1,33
Student	1,33	18,00	13,50	22,67	17,00	1,26
Skupaj	1,44	41,56	28,84	60,76	42,16	1,46

Že hiter pregled tabele pove, da so avtorji z Visoke šole za socialno delo po številu člankov bolj zastopani v reviji kot avtorji iz tujine in ostali avtorji. To kaže, da je revija Socialno delo predvsem glasilo Visoke šole za socialno delo.

Za avtorje iz tujine velja, da ima vsak v reviji objavljen le en članek. Predvidevamo lahko, da gre predvsem za vabljenе prispevke ali za predstavitev dela določenega avtorja. Verjetno lahko trdimo, da je pri izboru člankov teh avtorjev najbolj razvidno, kakšni so ideali, h katerim teži uredništvo revije in vsaj del predavateljev na Visoki šoli za socialno delo. Če je to sklepanje pravilno, lahko na podlagi zastopanosti izbranih pojmov trdimo, da so ti pojmi pomembni za razlago usmeritve VŠSD.

Ostali avtorji, med katerimi so predvsem praktiki, se v reviji tudi pojavljajo v glavnem z enim člankom, le redki so v tem letniku objavili več člankov. Pri teh avtorjih je težko reči, ali so njihovi članki vabljeni ali ne, vendar lahko privzamemo, da so večinoma napisani na pobudo avtorjev. V njihovih prispevkih se obravnavani pojmi pojavljajo skoraj dvakrat redkeje kot pri avtorjih iz tujine. Morda izbrani pojmi v njihovih prispevkih niso toliko zastopani, ker usmer-

pa niso bili uporabljeni dovolj pogosto, da bi lahko bili predmet primerjave med avtorji.

Delitev po akademskem statusu kaže podobno sliko. Skupina avtorjev iz akademskih ustanov prevladuje nad skupino avtorjev iz prakse tako po številu člankov kot po pogostosti rabe obravnavanih pojmov. Praktično polovica avtorjev prispevkov v Socialnem delu je zaposlenih v akademskih ustanovah. Ta polovica je napisala skoraj dve tretini vseh prispevkov in v njih uporabila dobre tri četrtine celotnega števila pojavljanja obravnavanih pojmov.

V delitvi po akademskem statusu smo upoštevali tudi študente (absolvente) VŠSD, ki pa so samo trije in s svojimi štirimi članki ne bi smeli bistveno vplivati na sliko. Zato jih ne bomo posebej poudarjali, razen če bodo pomembneje različni od ostalih avtorjev.

Ponavljanje podobne strukture porazdelitve pojmov, kot smo jo dobili pri delitvi po izvoru avtorjev, med skupinami po akademskem statusu postane razumljivo, ko pregledamo kontingenčno tabelo, v kateri smo križali izvor in akademski status avtorjev.

	Akadem		Praksa		Študent		Skupaj	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Vssd	6	37,50	0	0,00	3	100,00	9	26,47
Tujina	7	43,75	1	6,67	0	0,00	8	23,53
Ostalo	3	18,75	14	93,33	0	0,00	17	50,00
Skupaj	16	100,00	15	100,00	3	100,00	34	100,00

Čez osemdeset odstotkov avtorjev z akademskim statusom prihaja iz tujine ali z VŠSD. Na drugi strani je več kot devet desetih avtorjev, ki izvirajo iz prakse, uvrščenih v kategorijo ostalih avtorjev. Dve delitvi se torej močno prekrivata.

PRIPRAVA TEKSTOV ZA ANALIZO

Prispevke v reviji, vnešene v računalnik v obliki tekstovnih datotek, smo združili v eno datoteko in v njej označili prispevke po avtorjih. Nato smo jih pregledali s pomočjo programov v paketu VBPro, ki omogoča osnovne operacije za pripravo analize besedil v ASCII formatu. Programi delujejo na osebnih računalnikih v okolju DOS. Poganjamo jih s skupnega menija, rezultati obdelave pa so prav tako v ASCII formatu, tako da jih lahko uvozimo v praktično vse statistične programe in programe za obdelavo teksta.

V prvi fazi smo opravili pregled pojmov, ki nastopajo v člankih. Tekste smo najprej pregledali glede na pogostost pojavljanja posameznih besed in fraz, ki so jih avtorji uporabljali v tekstih. Zanimali so nas predvsem pojmi iz naslednjih področij:

- govor o socialnem delu nasploh,
- govor o sistemski ureditvi v socialnem delu,
- govor o posameznih področjih delovanja v socialnem delu,
- označevanje klientov in dela z njimi,
- raba splošnih teoretskih pojmov.

S pomočjo VBPro smo opravili alfabetiizacijo besed v člankih in izbrali pojme, ki so se na prvi pogled pojavljali dovolj pogosto, da so bili po našem mnenju primerni za analizo, hkrati pa so lahko bili relevantni

za določanje področja, s katerim se avtor v prispevku ukvarja. Omejili smo se na samostalnike, saj ti najjasneje določajo področje. Na podlagi prvega pregleda smo izbrali ključne pojme in jih okvirno opredelili na podlagi njihovega pomena v tekstih, do katerega smo prišli s preliminarnim pregledom konteksta izbranih pojmov:

GOVOR O SOCIALNEM DELU

socialno delo

Zanima nas, ali avtor eksplicitno govori o socialnem delu ali pa se predvsem omeji na določeno področje znotraj njega.

socialni delavec

Refleksija dela socialnega delavca. Pogosto omenjanje socialnega delavca kaže na to, da avtor razmišlja o delu, postopkih, položaju socialnega delavca in ne posveča pozornosti samo klientom in problemom, ki so predmet obravnave v socialnem delu.

GOVOR O SISTEMSKI UREDITVI V SOCIALNEM DELU

Socialno varstvo

Socialna varnost

Ta dva pojma naj bi nakazovala, da avtor posveča pozornost sistemskemu, institucionalnemu okviru socialnega dela.

POJMI, KI OZNAČUJEJO POSAMEZNA PODROČJA DELOVANJA V SOCIALNEM DELU

družina

otroci

Raba teh dveh pojmov kaže, da se avtor

v članku ukvarja s področji, ki jih lahko štejem za klasična področja socialnega dela: delo z družino, rejništvo in delo z otroki.

duševno zdravje

Raba pojma kaže, da se avtor v članku ukvarja s socialnim delom na področju duševnega zdravja v skupnosti, ki je razmeroma novo področje v socialnem delu v Sloveniji.

ODNOS DO KLIENTOV

primer

Uporaba tega pojma za označevanje obravnavanega sklopa klientovih problemov označuje institucionalno distanco do klienta. Ponavadi ga uporabljajo v institucionalnem okolju.

stranka

Pojem kaže na odnos do klienta kot pasivnega udeleženca, ki pooblasti socialnega delavca, da zanj rešuje »primer«.

uporabnik

Pojem se uvaja kot alternativa pojmu stranke, poudarjena je aktivnost klienta, ki naj bi imel centralno vlogo in bi uporabljal usluge, ustanove in možnosti, ki mu jih ponuja okolje.

skrb

Pojem uporablja avtor, da bi nakazal, da klient ni sposoben sam delovati v svoje dobro, se pravi, sam skrbeti zase.

pomoč

Pojem uporablja avtor, ko hoče nakazati, da gre za podporo klientu pri njegovih aktivnih prizadevanjih za reševanje svojih problemov in konfliktov z okoljem.

terapija

Uporaba pojma označuje organizirano delo s klientom z namenom spreminjanja, »zdravljenja« njegovih lastnosti, da bi lahko drugače, bolj učinkovito pristopil k reševanju svojih problemov.

TEORETSKI POJMI

kultura

Raba tega pojma kaže na usmeritev v obravnavo širših pojavov, ki nimajo napo-

sredne zveze s socialnim delom. Avtorji pojem uporabljajo v dvojnem pomenu: za označbo celotnega sistema materialnih in duhovnih pridobitev in odnosov v dani družbi ali kot sistem stališč, predpostavk in norm določene skupine (skupinska kultura, podkultura).

metoda

Tudi uporaba tega pojma kaže na širši kontekst, v katerem se gleda na socialno delo. Uporaba tega pojma lahko kaže na težnjo k sistematizaciji postopkov v socialnem delu in v raziskovanju socialnega dela.

teorija

S tem pojmom avtorji označujejo sistem znanj o določenem pojavu ali problemu, uporabljajo pa ga tudi kot komplement pojmu prakse, se pravi, kot označbo za reflektivno in zlasti kontemplativno spoznavanje pojavov.

praksa

Pojem se uporablja kot nasprotje ali komplement pojmu teorije, označuje pa tudi praktično delovanje s prizvokom rutinskega vsakdanjega in nereflektiranega delovanja.

raziskovanje

Govor in poročanje o raziskovanju lahko kaže na prizadevanja za preseganje rutine.

znanost

Raba pojma znanosti kaže na širšo, bolj teoretsko usmeritev v nasprotju s pragmatično usmeritvijo na izvajanje posameznih projektov ali nalog.

Slovenski jezik ima sklone, zato bi bilo zamudno določati pogostost posameznih pojmov zgolj s preprostim pregledom števila posameznih besed v tekstih, še zlasti, če so pojmi sestavljeni iz dveh besed. Upoštevanje sklonov bi tudi močno razširilo in zapletlo analizo, saj bi v tem primeru morali upoštevati tudi odnose in povezave med posameznimi pojmi. Tak pristop bi bil preveč zamuden, verjetno pa bi na ta način prišli tudi do preveč pomenskih odtenkov, da bi jih lahko razločili na podlagi razpoložljivih besedil. Zato smo v nadaljnji obravnavi s pomočjo VBPro označili izbrane ključne pojme tako, da smo upoštevali vse sklone besed, ki nastopajo v pojmu. V preglednici so po skupinah prikazani izbrani pojmi s svojimi oznakami v obdelavi:

Govor o socialnem delu:

socialno delo (SDL)

socialni delavec (SDL)

Sistemska ureditev:

socialno varstvo (SVS)

socialna varnost (SVN)

Pojmi področij socialnega dela:

družina (DRU)

otroci (OTR)

starši (STA)

duševno zdravje (DZD)

Odnos do klientov:

pomoč (POM)

skrb (SKR)

uporabnik (UPO)

primer (PRM)

stranka (STN)

terapija (TRP)

Teoretski pojmi:

kultura (KUL)

metoda (MET)

teorija (TEO)

praksa (PRA)

raziskovanje (RZK)

stroka (STR)

znanje (ZNJ)

znanost (ZNT)

Po izboru omenjenih pojmov smo v drugi fazi opravili lematizacijo pojmov. Vsako pojavljanje izbranih pojmov smo pregledali v kontekstu, da bi odpravili dvoumnosti v rabi besed (npr. *šola za socialno delo* ne govori o *socialnem delu* temveč o *izobraževalni ustanovi*, *šolska praksa* pa nima istega pomena kot *vsakdanja praksa v socialnem delu*, ki nas zanima) in zaradi hitrejšje obdelave iz gradiva izbrali zgolj tiste stavke, v katerih so omenjeni pojmi, ki nas zanimajo. Pojavljanja, ki niso bila v skladu s prej opredeljenimi operacionalnimi definicijami ali je bila njihova uporaba dvoumna, smo izločili iz nadaljnje obdelave. Na ta način smo v besedilih našli 2.581 pojavljanj izbranih pojmov.

Pri pregledu smo ugotovili, da avtorji pojma *znanje* in *stroka* uporabljajo v preveč različnih kontekstih, da bi jih lahko smiselno združili v primerno število kategorij, v katerih bi se pojmi dovolj pogosto pojavljali. Zato smo ta dva pojma izločili iz nadaljnje obdelave. V obdelavi je po tem posegu ostalo 2.303 pojavljanj pojmov.

V tabeli predstavljamo število stavkov, v katerih se pojavljajo pojmi po izločitvi omenjenih dveh nejasnih pojmov.

	SDC	SDL	SVS	SVN	
	123	216	45	16	
	DRU	OTR	STA	DZD	
	171	159	55	104	
POM	SKB	UPO	PRM	STN	TRP
144	72	178	21	41	59
KUL	ZNT	MET	RZK	TEO	PRA
254	115	104	84	167	175

Za pojme, zapisane ležeče, smo ocenili, da se pojavljajo premalo pogosto, da bi jih lahko dovolj zanesljivo uporabili za ločevanje med avtorji, zato smo tudi njih izločili iz nadaljnje obdelave. To so:

socialno varstvo (SVS)

socialna varnost (SVN)

starši (STA)

primer (PRI)

stranka (STN)

terapija (TRP)

Razmeroma redko pojavljanje teh pojmov da sklepate na nekaj značilnosti prispevkov v reviji *Socialno delo*:

- Avtorji prispevkov se razmeroma redko neposredno ukvarjajo s področjem sistemske ureditve socialnega varstva. Lahko torej rečemo, da gre v glavnem za

strokovne prispevke, ki se neradi podajajo v vode političnega odločanja o tem, kakšna naj bi bila sistemska ureditev tega področja.

- V prispevkih so relativno redki pojmi, ki kažejo na odnos do klienta kot pasivne osebe (*stranka*), do katere je treba imeti distanco (*primer*) in ki jo je treba zdraviti (*terapija*), torej lahko sklepamo, da je vsaj med avtorji prispevkov uveljavljeno pojmovanje klienta kot aktivnega sodelavca pri reševanju njegovih problemov;

- Zdi se, da se pri delu z otroki avtorji manj zanašajo na zgolj posredno delovanje prek staršev, temveč bolj zagovarjajo neposredno delo z otroki, seveda verjetno skupaj s starši.

Preostale pojme smo uporabili pri ugotavljanju razlik med avtorji. Za to smo uporabili korespondenčno analizo zbranih podatkov.

KORESPONDENČNA ANALIZA: KONCEPTI IN INTERPRETACIJA

Korespondenčna analiza je eksplorativna metoda za opis kontingenčnih tabel. Njen primarni cilj, kot pravi Greenacre, je spreminiti tabelo numeričnih informacij v grafični prikaz, ki nam olajša interpretacijo teh informacij (Greenacre 1994: 3). Pri tem gre zlasti za zmanjšanje števila dimenzij, ki jih je treba interpretirati. Značilnost korespondenčne analize je, da ne poskuša zgolj primerjati med sabo posameznih vrednosti v tabeli, ampak obravnava tabelo kot celoto.

Geiger in Klein navajata tri razloge za uspešnost korespondenčne analize pri analizi besedil:

1. je predvsem uporabna za frekvenčne podatke – vrsto podatkov, ki jih producira analiza vsebine;

2. hkratna obdelava vrstic in kolon je primerna strukturi frekvenčnih matrik, kjer so vrstice identifikatorji in kolone kategorije analize vsebine;

3. priskrbi kompaktno, zelo informativno in – v primerjavi z drugimi primerljivimi multivariatnimi metodami (npr. Log-linearne modeli) – zelo jasno predstavitev rezultatov. S stališča analize vsebine je

koristno, da lahko identifikatorje interpretiramo v primerjavi s kategorijami analize vsebine, ki jih določajo (Geiger, Klein v: Greenacre, Blasius 1994: 300).

V razlagi *korespondenčne analize* so pomembni predvsem naslednji koncepti (Greenacre v: Greenacre, Blasius 1994):

- *Profili*. Korespondenčna analiza namesto na primerjavi posameznih celic tabele temelji na medsebojni primerjavi celotnih profilov posameznih kategorij (vrstic ali kolon) tabele. Korespondenčna analiza obravnava profile kot vektorje v večdimenzionalnem prostoru, v katerem je število dimenzij določeno s številom celic v profilu zmanjšanim za ena.

- *Mase*. Vsak profil ima določeno število osnovnih enot: seštevek enot v vseh celicah profila. To vrednost deljeno s celotnim številom enot v tabeli imenujemo masa profila in predstavlja delež profila v celotni tabeli. Večji ko je ta delež, večji je pomen profila v določanju medsebojnih odnosov med profili v korespondenčni analizi.

- *Hi-kvadrat razdalja*. V korespondenčni analizi za določanje razdalje med profili namesto evklidske razdalje uporabljamo hi-kvadrat razdaljo. Hi-kvadrat razdaljo dobimo iz evklidske tako, da vsak kvadrat razlike med koordinatama delimo s pripadajočo vrednostjo v povprečnem profilu. Tako zagotovimo, da so vse celice enakopravno zastopane v določanju razdalje med profili.

- *Inercija (vztrajnost)*. Vsak profil ima torej določeno maso in določeno oddaljenost od povprečnega profila celotne tabele. Po analogiji z mehaniko določimo inercijo vsakega profila kot produkt njegove mase in kvadrata (hi-kvadrat) razdalje od povprečnega profila. Seštevek inercij vseh točk (profilov) predstavlja skupno inercijo modela in meri razpršenost profilov okoli povprečnega profila.

Za *interpretacijo modela* sta pomembni dve vrsti podatkov o posameznih kategorijah (Blasius v: Greenacre, Blasius 1994):

- *Relativna inercija*. Vsaka točka (profil) ima določen vpliv na usmeritev modela kot celote. Ta prispevek je odvisen od deleža celotne inercije, ki ga točka (profil) prispeva k dimenziji in modelu. Relativna

inercija je pokazatelj, kateri profili bolj in kateri manj določajo model. Isto velja za vsako dimenzijo modela.

• *Kvadrati kosinusa kota vektorja z osjo.* Vsak vektor v prostoru profilov tabele lahko razstavimo na vektor, projiciran v podprostor, ki smo ga izbrali za interpretacijo, in vektor, ki je pravokoten na ta podprostor in ga ne moremo videti. Kvadrat kosinusa kota vektorja z osjo kaže kvaliteto predstavitve vektorja v dobljenem modelu.

REZULTATI KORESPONDENČNE ANALIZE

Korespondenčno analizo smo opravili s pomočjo StatSoftovega programskega paketa Statistica for Windows. Iz podatkov smo sestavili dve kontingenčni tabeli: tabelo pogostosti izbranih pojmov glede na izvor in glede na akademski status avtorjev. Obe tabeli smo združili in dobljeno sestavljeno tabelo obdelali s korespondenčno analizo. Tak način obdelave sicer zmanjšuje natančnost predstavitve (celotno inercijo tabele), vendar nam omogoča primerjavo podobnosti profilov med tabelami in hkrati zaradi značilnosti metode, da komponente razvrsti po pomembnosti, dovoljuje sklepati o pomembnosti posameznih razlik med profili.

V tabeli so prikazani odstotki po vrstici in koloni za združeno tabelo.

Hi-kvadrat te tabele je bil $\chi^2=989,08$ ($df=65$ $p=0,0000$), celotna inercija pa 0,23937. S korespondenčno analizo te tabele smo dobili naslednje singularne vrednosti (gl. naslednjo stran zgoraj):

	SDC	SDL	KUL	ZNT	MET	RZK	TEO	PRA	SKB	POM	DRU	OTR	DZD	UPO	Skup.
Vrst. %	2,9	7,5	17,5	10,3	7,0	4,7	11,1	5,9	2,0	8,4	6,9	5,2	4,1	6,6	100,0
Kol. %	11,8	17,4	34,4	44,8	33,7	28,0	33,2	16,9	13,9	29,2	20,2	16,4	19,7	18,5	24,2
Vrst. %	14,0	21,7	11,4	1,2	3,9	4,1	8,7	16,3	3,5	1,6	3,0	3,5	5,7	1,4	100,0
Kol. %	28,0	24,8	11,0	2,6	9,1	11,9	12,9	22,9	11,8	2,8	4,4	5,3	13,5	2,0	11,9
Vrst. %	4,4	5,9	4,0	1,0	2,6	3,0	2,3	6,3	6,1	9,1	15,2	15,7	6,1	18,3	100,0
Kol. %	10,2	7,9	4,5	2,6	7,2	10,1	3,9	10,3	24,3	18,1	25,4	28,3	16,8	29,5	13,9
Vrst. %	6,5	11,8	13,8	6,4	5,1	4,7	9,8	9,3	2,5	5,8	8,8	4,4	4,0	7,1	100,0
Kol. %	41,9	43,3	43,1	44,3	38,9	44,0	46,7	42,3	27,1	31,9	40,6	22,0	30,8	31,7	38,4
Vrst. %	4,9	6,1	5,4	1,2	2,2	1,7	2,4	6,6	7,3	12,2	6,3	18,2	9,7	15,8	100,0
Kol. %	8,1	5,8	4,3	2,2	4,3	4,2	3,0	7,7	20,8	17,4	7,6	23,6	19,2	18,3	9,9
Vrst. %	0,0	5,9	19,1	11,8	20,6	4,4	1,5	0,0	4,4	2,9	8,8	20,6	0,0	0,0	100,0
Kol. %	0,0	9	2,6	3,5	6,7	1,8	3	0,0	2,1	7	1,8	4,4	0,0	0,0	1,6
Vrst. %	6,0	10,5	12,3	5,6	5,0	4,1	8,1	8,5	3,5	7,0	8,3	7,7	5,0	8,6	100,0
Kol. %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

	Singularne vrednosti	Lastne vrednosti	% inercije	kumulativni %	χ^2
1	,373907	,139807	58,40608	58,4061	577,6809
2	,269055	,072391	30,24219	88,6483	299,1184
3	,126576	,016022	6,69321	95,3415	66,2010
4	,105599	,011151	4,65852	100,0000	46,0764
5	,000000	,000000	,00000	100,0000	,0000

Prvi dve komponenti pojasnita nekaj čez 88% vseh razlik med profili v analizirani tabeli, hkrati pa imata le ti dve komponenti statistično značilen delež v hi-kvadratu te tabele. Razlike v tabeli so torej dovolj natančno predstavljene s tema dvema komponentama, zato smo interpretacijo omejili na njiju. V naslednjih dveh tabelah so prikazane koordinate in masa profilov, kvaliteta njihove predstavitve z modelom ($\cos^2$) ter relativna inercija in $\cos^2$ za posamezne dimenzije (komponente) modela, najprej za vrstice tabele, nato pa še za kolone.

Pri pregledu kvalitete predstavitve profilov skupin avtorjev (vrstic) lahko trdimo, da so vse skupine razen študentov dobro predstavljene z danim modelom. Slaba predstavljenost študentov je verjetno predvsem posledica njihove majhne mase, zaradi česar njihov profil ni pomembneje vplival na model, kar kaže tudi njihova nizka relativna inercija. Celoten model najmočnejše določajo (zaradi visoke relativne inercije) avtorji iz tujine in avtorji iz drugih okolij razen tujine in VŠSD (ostalo), po akademskem statusu v glavnem praktiki.

	Koord. Dim.1	Koord. Dim.2	Masa	Kvaliteta	Relativna Inercija
Vssd	,181	-,319	,242	,961	,142
Tujina	,394	,577	,119	,978	,248
Ostalo	-,654	,061	,139	,945	,265
Akadem	,171	-,003	,384	,838	,056
Praksa	-,656	,115	,099	,886	,208
Student	-,017	-,617	,016	,322	,081
	Inercija Dim.1	Cos ² Dim.1	Inercija Dim.2	Cos ² Dim.2	
Vssd	,057	,235	,340	,726	
Tujina	,132	,310	,548	,668	
Ostalo	,425	,937	,007	,008	
Akadem	,080	,838	,000	,000	
Praksa	,306	,860	,018	,026	
Student	,000	,000	,087	,322	

Prvo dimenzijo določajo predvsem praktiki in avtorji iz drugih okolij (ostalo), skupini, ki sta na isti strani modela. Protiutež so jim avtorji iz tujine in delno akademiki, med tem ko avtorji z VŠSD nimajo velikega vpliva na to dimenzijo, študentje pa sploh ne. Čeprav imajo avtorji iz tujine dokaj veliko relativno inercijo na prvi dimenziji, ta dimenzija pojasni le majhen delež njihovega profila. Skupaj s študenti in avtorji z VŠSD imajo nizek $\cos^2$. Prva dimenzija torej slabo pojasnjuje profile teh treh kategorij.

Drugo dimenzijo razpenjajo s svojima visokima relativnima inercijama na eni strani avtorji iz tujine in na drugi avtorji z VŠSD. Ti dve skupini sta tudi dobro predstavljeni s to dimenzijo. Kolikor model predstavlja študente, jih predstavlja ta dimenzija.

Lahko torej rečemo, da je model razpet na razlikah med (domačimi) praktiki in tujimi (akademskimi) avtorji v prvi dimenziji, v drugi dimenziji pa ga določajo razlike med avtorji z VŠSD in avtorji iz tujine (gl. tabelo spodaj).

Od pojmov so z modelom najslabše predstavljene razlike med avtorji v rabi pojma *družina* (kvaliteta 0,460), kvaliteto manjšo od 0,7 pa imata še *metoda* (0,608)

in *duševno zdravje* (0,698). Rabe teh treh pojmov model ne predstavlja dobro, pa tudi njihova inercija je relativno nizka, čeprav njihova masa ni zanemarljiva. Kaže, da so razlike med avtorji v rabi teh treh pojmov posledica dejavnikov, ki jih z modelom nismo zajeli. Profili rabe ostalih pojmov so z modelom dobro predstavljeni. V modelu imajo največjo relativno inercijo pojmi *otroci*, *uporabnik*, *znanost* in *socialno delo*, dokaj visoko relativno inercijo pa imata tudi pojma *socialni delavec* in *kultura*. Model torej določajo pojmi iz vseh obravnavanih tematskih skupin, ki so ostale v obravnavi: *govor o socialnem delu* nasploh, konkretna *področja socialnega dela*, *odnos do klientov* in splošni *teoretski pojmi*.

Prvo dimenzijo najbolj določata pojma *otroci* in *uporabnik* z največjo relativno inercijo na tej dimenziji. Protiutež sta jima pojma *kultura* in *teorija* s še zmeraj dokaj visoko relativno inercijo in s koordinatami z nasprotnim predznakom. Razen teh štirih pojmov so s to dimenzijo razmeroma dobro predstavljeni tudi pojmi *skrb*, *raziskovanje* in *delno pomoč*, medtem ko imajo ostali pojmi $\cos^2$ manjši od 0,50. Od slabše predstavljenih pojmov v modelu sta s to dimenzijo bolj predstavljena pojma *družina* in

	Koord. Dim.1	Koord. Dim.2	Masa	Kvali- teta	Relativna Inercija	Inercija Dim.1	$\cos^2$ Dim.1	Inercija Dim.2	$\cos^2$ Dim.2
SDC	,223	,515	,060	,998	,078	,021	,158	,218	,840
SDL	,303	,342	,105	,988	,092	,069	,434	,169	,554
KUL	,323	-,207	,123	,987	,077	,092	,700	,073	,286
ZNT	,361	-,544	,056	,996	,100	,052	,305	,228	,691
MET	,232	-,327	,050	,608	,056	,019	,203	,074	,405
RZK	,211	-,082	,041	,882	,010	,013	,768	,004	,115
TEO	,389	-,108	,081	,888	,062	,087	,824	,013	,064
PRA	,200	,342	,085	,994	,056	,024	,253	,137	,741
SKB	-,477	,182	,035	,942	,040	,057	,822	,016	,119
POM	-,305	-,191	,070	,786	,048	,046	,565	,035	,221
DRU	-,250	-,100	,083	,460	,055	,037	,396	,011	,063
OTR	-,675	-,018	,077	,886	,166	,251	,885	,000	,001
DZD	-,254	,172	,050	,698	,028	,023	,479	,021	,219
UPO	-,581	-,036	,086	,917	,133	,208	,913	,002	,004

duševno zdravje. Razlike med avtorji so torej pri tej dimenziji predvsem razlike v uporabi pojmov s posameznih konkretnih področij socialnega dela in odnosa do klientov na eni strani ter teoretskih pojmov na drugi.

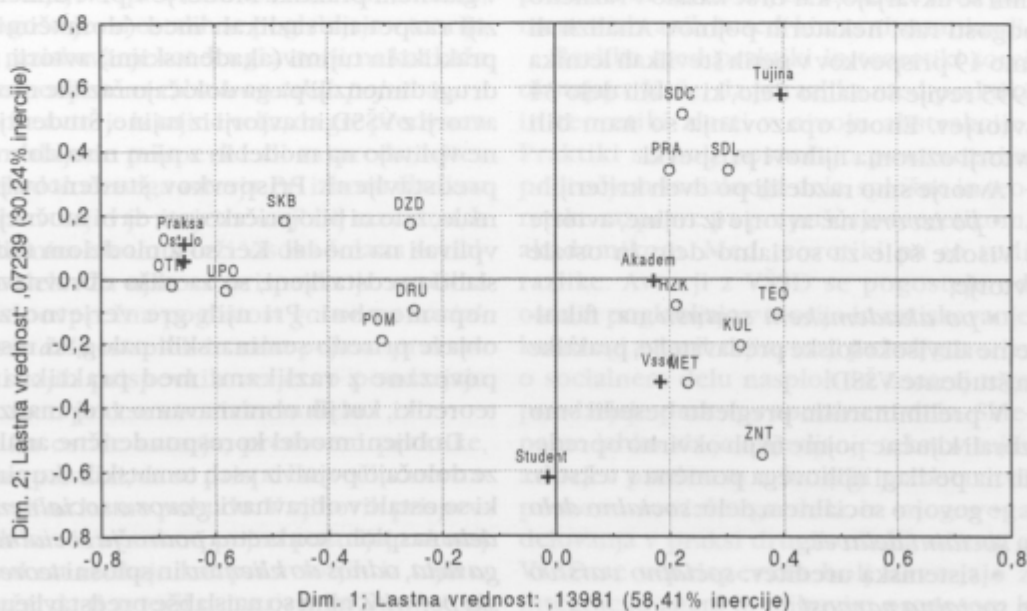
Pri drugi dimenziji imajo visoko relativno inercijo *socialni delavec*, *socialno delo* in *praksa* s pozitivnimi predznaki koordinat ter *znanost*, *metoda* in *kultura* z negativnim predznakom koordinat v modelu. *Metoda* kot slabo predstavljen pojem v modelu je s to dimenzijo bolje predstavljena kot s prvo. Zanimiv je položaj pojma *kultura*, ki je bolje predstavljena s prvo dimenzijo, kljub temu pa je njena relativna inercija pri tej dimenziji še zmeraj visoka in vpliva na orientacijo te dimenzije. V celoti lahko rečemo, da je druga dimenzija razpeta med *govorom o socialnem delu* nasploh in *teoretskimi pojmi*.

Koordinate vrstic in kolon opazovane tabele so prikazane na spodnji sliki.

Iz razporeditve profilov pojmov in profilov kategorij avtorjev lahko razberemo, da avtorji iz prakse v svojih prispevkih bolj kot ostali avtorji uporabljajo pojme, značilne za konkretna področja socialnega dela in

določanja odnosa do klientov, predvsem pojme *otroci*, *uporabnik* in *skrb*. Tudi pojme *pomoč*, *družina* in *duševno zdravje*, ki spadajo v ti dve skupini pojmov, čeprav razlike v rabi z modelom niso dobro pojasnjene, avtorji iz prakse bolj uporabljajo kot drugi. Za avtorje iz akademskih okolij, tako tuje kot domače, je značilna nadpovprečna raba pojmov iz skupin teoretskih pojmov in govora o socialnem delu nasploh. Za prispevke avtorjev iz tujine je značilna nadpovprečna raba pojmov *socialni delavec* in *socialno delo*, se pravi, govor o socialnem delu nasploh, od teoretskih pojmov pa *praksa*. Sklepamo lahko, da v svojih prispevkih poudarjajo predvsem pomen prakse v socialnem delu. Za avtorje z VŠSD lahko sklepamo, da se bolj od drugih ukvarjajo s splošno teoretskimi temami, na kar kaže nadpovprečna raba teoretskih pojmov, zlasti pojmov *znanost*, ki ga uporabljajo približno desetkrat bolj pogosto kot vsi drugi avtorji skupaj, in *metoda*, ki je približno dvakrat bolj pogosto zastopana v prispevkih avtorjev z VŠSD kot v prispevkih drugih avtorjev. Tudi drugi teoretski pojmi razen prakse so v njihovem kvadrantu modela.

KOORDINATE VRSTIC IN KOLON ZA DVODIMENZIONALNI MODEL

Posebno pozornost zasluži dvojica pojmov *skrb* in *pomoč*. Ta pojma sta si vsaj po našem pojmovanju nasprotna. Iz naše tabele sledi, da pojem *pomoč* bolj uporabljajo avtorji z VŠSD, manj pa praktiki, kar bi lahko kazalo, da je v praksi še zmeraj bolj prisotno pojmovanje klienta kot osebe, ki je razmeroma pasivna in ni sposobna skrbeti sama zase. Zanimivo je, da tudi avtorji iz tujine bolj uporabljajo pojem *skrb* kot pojem *pomoč*. To je verjetno nastalo zaradi prevoda iz angleščine, saj besedo »care« (skrb) v angleškem jeziku uporabljajo v besednih zvezah kot »medical care«, »care for the elderly« ipd. V teh zvezah pri nas uporabljamo namesto besede »skrb« besedi »varstvo« ali »skrbstvo«, včasih pa tudi »pomoč«. Zgolj besedilni kontekst torej v našem primeru ni bil dovolj za izločitev vseh pomenov izbranih besed, ki nas niso zanimali.

RAZPRAVA

V prispevku smo poskusili ugotoviti, katere so razlike med avtorji člankov v reviji *Socialno delo* glede rabe nekaterih ključnih pojmov in ali te razlike kažejo na ločitev med teoretskim in praktičnim delom na področju socialnega dela. Članki »teoretikov« in »praktikov«, objavljeni v *Socialnem delu*, naj bi se razlikovali glede področij, s katerimi se ukvarjajo, kar bi se kazalo v različno pogosti rabi nekaterih pojmov. Analizirali smo 49 prispevkov v petih številkah letnika 1995 revije *Socialno delo*, ki so bili delo 34 avtorjev. Enote opazovanja so nam bili avtorji oziroma njihovi prispevki.

Avtorje smo razdelili po dveh kriterijih:

- *po izvoru* na: avtorje iz tujine, avtorje z Visoke šole za socialno delo in ostale avtorje;
- *po akademskem statusu* na: fakultetne ali visokošolske predavatelje, praktike in študente VŠSD.

V preliminarim pregledu besedil smo izbrali ključne pojme in jih okvirno opredelili na podlagi njihovega pomena v tekstih:

- govor o socialnem delu: *socialno delo* in *socialni delavec*;
- sistemska ureditev: *socialno varstvo* in *socialna varnost*;

- pojmi področij socialnega dela: *družina*, *otroci*, *starši* in *duševno zdravje*;
- odnos do klientov: *pomoč*, *skrb*, *uporabnik*, *primer*, *stranka* in *terapija*;
- teoretski pojmi: *kultura*, *metoda*, *teorija*, *praksa*, *raziskovanje*, *stroka*, *znanje* in *znanost*.

Pri natančnejšem pregledu smo izločili pojma *znanje* in *stroka*, saj sta bila uporabljena v preveč pomenih za smiselno analizo.

Zaradi premajhnega števila pojavljanj smo izločili tudi pojme *socialno varstvo* in *socialna varnost*, *stranka*, *primer*, *terapija* in *starši*. Redko pojavljanje teh pojmov omogoča zanimiva razmišljanja. Verjetno se avtorji prispevkov neradi podajajo v vode političnega odločanja o tem, kakšna naj bi bila sistemska ureditev socialnega dela. Prav tako je med avtorji prispevkov uveljavljeno pojmovanje klienta kot aktivnega sodelavca pri reševanju svojih problemov. Pri delu z družinami avtorji verjetno zagovarjajo predvsem neposredno delo z otroki, zato v svojih prispevkih razmeroma redko omenjajo starše.

Podatke o pogostosti pojavljanja izbranih pojmov smo obdelali s korespondenčno analizo. Celoten model korespondenčne analize najmočnejše določajo po izvoru avtorji iz tujine in avtorji iz okolij izven VŠSD (ostalo), po akademskem statusu pa v glavnem praktiki. Model je v prvi dimenziji razpet na razlikah med (domačimi) praktiki in tujimi (akadetskimi) avtorji, v drugi dimenziji pa ga določajo razlike med avtorji z VŠSD in avtorji iz tujine. Študentje ne vplivajo na model in z njim niso dobro predstavljeni. Prispevkov študentov je malo, zato ni bilo pričakovati, da bi močnejše vplivali na model. Ker so z modelom tudi slabo predstavljeni, so za našo obravnavo nepomembni. Pri njih gre verjetno za objave priredb seminarских nalog, ki niso povezane z razlikami med praktiki in teoretiki, kot jih obravnavamo v tej analizi.

Dobljeni model korespondenčne analize določajo pojmi iz vseh tematskih skupin, ki so ostale v obravnavi: govor o socialnem delu nasploh, konkretna področja socialnega dela, odnos do klientov in splošni teoretski pojmi. Z njim so najslabše predstavljene

razlike med avtorji v uporabi pojma *družina*, *metoda* in *duševno zdravje*. Kaže, da so razlike med avtorji v rabi teh treh pojmov postredica dejavnikov, ki jih z modelom nismo zajeli. Razlike med avtorji so pri prvi dimenziji predvsem razlike v uporabi pojmov s posameznih konkretnih *področij socialnega dela* in *odnosa do klientov* na eni strani in *teoretskih pojmov* na drugi. Druga dimenzija je razpeta med *govorom o socialnem delu* nasploh in *teoretskimi pojmi*.

Skupina avtorjev iz akademskih ustanov prevladuje nad skupino avtorjev iz prakse tako po številu člankov kot po pogostosti rabe obravnavanih pojmov. Praktično polovica avtorjev prispevkov v Socialnem delu je zaposlenih v akademskih ustanovah. Ta polovica je napisala skoraj dve tretini vseh prispevkov in v njih uporabila dobre tri četrtine celotnega števila pojavljanja obravnavanih pojmov. Za avtorje iz akademskih okolij, tako tuje kot domače, je značilna nadpovprečna raba pojmov iz skupin *teoretskih pojmov* in *govora o socialnem delu* nasploh.

Avtorji z Visoke šole za socialno delo so po številu člankov več kot dvakrat bolj zastopani v reviji kot avtorji iz tujine ali ostali avtorji. To kaže, da je revija Socialno delo predvsem glasilo Visoke šole za socialno delo. Ti avtorji se bolj od drugih ukvarjajo s splošnimi teoretskimi temami, pogostejše od ostalih se poglobljajo v teorijo in raziskovanje kot drugi avtorji, na kar kaže nadpovprečna raba *teoretskih pojmov*.

Za avtorje iz tujine velja, da gre predvsem za vabljene prispevke ali za predstavitev dela določenega avtorja. Pri izboru člankov teh avtorjev je verjetno najbolj razvidno, h kakšnim idealom teži Visoka šola za socialno delo. Za njihove prispevke je značilna nadpovprečna pogostost *govora o socialnem delu* nasploh in raba pojma »praksa«. V svojih prispevkih verjetno poudarjajo pomen prakse v socialnem delu.

Za ostale avtorje, predvsem praktike, smo privzeli, da so prispevke večinoma napisali na lastno pobudo. V njihovih prispevkih se obravnavani pojmi pojavljajo skoraj dvakrat redkeje kot pri avtorjih iz tujine. Kaže, da ti avtorji usmerjajo pozornost na

bolj konkretne ali ožje zastavljene probleme. Pojmi, ki jih uporabljajo, so lastni vsakemu posameznemu članku in niso rabljeni dovolj pogosto, da bi lahko bili predmet primerjave med avtorji. Avtorji iz prakse od izbranih pojmov v svojih prispevkih bolj kot ostali avtorji uporabljajo pojme, značilne za konkretna *področja socialnega dela* in določanja *odnosa do klientov*, zlasti pojme *otroci*, *uporabnik* in *skrb*. Tudi pojme *pomoč*, *družina* in *duševno zdravje*, ki spadajo v ti dve skupini pojmov, čeprav razlike v uporabi z modelom niso dobro pojasnjene, avtorji iz prakse uporabljajo bolj kot drugi.

Pojma *skrb* in *pomoč* bolj uporabljajo praktiki kot akademiki, vendar praktiki malo bolj uporabljajo pojem *skrb*, avtorji z VŠSD pa pojem *pomoč*, kar bi lahko kazalo, da je v praksi še zmeraj nekoliko prisotno pojmovanje klienta kot osebe, ki je pasivna in ni sposobna skrbeti zase. Pogostejše rabe pojma *skrb* pri tujih avtorjih pa ne moremo pojasniti na enak način, saj se pojmovanje klienta kot aktivnega sodelavca pri reševanju njegovih problemov širi k nam ravno iz dežel, iz katerih so tuji avtorji. Razliko lahko verjetno pripišemo prevodu, saj besedo »care«, ki jo običajno prevajamo kot »skrb«, v angleškem jeziku uporabljajo v besednih zvezah, v katerih bi pri nas uporabljali besedo »skrbstvo«, »varstvo« ali celo »pomoč«. Zgolj kontekst besedila torej v našem primeru ni bil dovolj za izločitev vseh pomenov izbranih besed, ki nas niso zanimali.

Razlike med praktiki in teoretiki torej obstajajo. Kaže, da je razlika med praktiki in teoretiki zlasti v nivoju abstrakcije. Praktiki se bolj posvečajo posameznim področjem socialnega dela, splošne in teoretske razprave pa prepuščajo teoretikom, akademikom. Med teoretiki pa so tudi razlike. Avtorji z VŠSD se pogostejše od ostalih poglobljajo v teorijo in raziskovanje kot drugi avtorji, tuji avtorji pa bolj govorijo o socialnem delu nasploh in znotraj tega poudarjajo prakso v socialnem delu. Sklepamo lahko, da je objavljajanje tekstov tujih avtorjev predvsem v funkciji predstavitve pomena socialnega dela in njegovega delovanja v praksi drugih okolij; učitelji z VŠSD se v prispevkih bolj ukvarjajo z integracijo znanj in njihovim prenosom k

nam, praktiki pa s konkretnimi zadevami. Z analizo besedil v reviji Socialno delo nismo ugotovili, da bi obstajala blokada v širjenju novih znanj, ki smo jo predvideli v uvodu, vendar tega zgolj na podlagi prispevkov v tej reviji tudi ni mogoče ugotoviti, saj ne gre za kontroverzo, o kateri bi avtorji pri-

spevkov razpravljali. Dejstvi, da se praktiki s svojimi prispevki redko vključujejo v splošne razprave o socialnem delu nasploh in da se vsi avtorji izogibajo razpravam o sistemski ureditvi socialnega dela, pa dajeta vsaj nekaj temeljev za sklep, da je taka blokada mogoča in celo verjetna.

Literatura

- J. BLASIUS (1994), Correspondence Analysis in Social Science Research. V: M. GREENACRE, J. BLASIUS (ur.), *Correspondence Analysis in the Social Sciences: Recent Developments and Applications*. London: Academic Press (23-52).
- H. GEIGER, H. KLEIN (1994), Correspondence Analysis of Textual Data from Personal Advertisements. V: M. GREENACRE, J. BLASIUS (ur.), *Correspondence Analysis in the Social Sciences: Recent Developments and Applications*. London: Academic Press (283-301).
- M. GREENACRE (1994), Correspondence Analysis and its Interpretation. V: M. GREENACRE, J. BLASIUS (ur.), *Correspondence Analysis in the Social Sciences: Recent Developments and Applications*. London: Academic Press (3-22).
- O. R. HOLSTI (1969), *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. London: Addison-Wesley.
- K. KRIPPENDORFF (1980), *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. London: Sage.